

CESTOVÁNÍ Broumovsko

Baroko v zimě

text a foto: Günter Bartoš

Z Broumova to je do Šonova šest kilometrů. Úzká asfaltka se klikatí mezi alejami, překonává několik návrší. V půli cesty se na zasněženém horizontu poprvé objeví dvě kostelní věže, na posledním stoupání pak celá stavba. Kostel svaté Markéty stojí osaměle na kopci nad Šonovem, několik stovek metrů od nejbližších stavení. Dílo Kiliána Ignáce Dientzenhofera je nejhezčí a nejexpresivnější stavbou z takzvané broumovské skupiny barokních kostelů. Není však v kondici, která by odpovídala jejímu historickému a kulturnímu významu. Poškozené průčelí, rozbitá okna s cáry igelitu místo skla, vykradený interiér. Cedula KULTURNÍ PAMÁTKA na průčelí kostela proto působí poněkud cynicky.

Broumovská Šangri-la

Krásný, emocemi nabitý kraj, kterému pustily žilou historické události posledních desetiletí. Geolog a esejista Václav Cílek píše o Broumovsku jako o krajině mezi zločinem a zjevením, zapomenuté kotlině za horizontem, české období mystického údolí Šangri-la... Od Čech ji oddělují skály Mirošovských a Broumovských stěn, od Kladska a Slezska Javoří hory. Broumovská kotlina pocitově nikam nepatří, existuje jakoby sama o sobě.

Izolovanost území a velká vzdálenost od kulturních center vedly k relativně pozdnímu osídlení. Benediktini z pražského Břevnova zabydlují pustou krajinu německými kolonizátory teprve v polovině

13. století, k rozmachu dochází až v době baroka po třicetileté válce a po následné rekatolizaci. Broumovský opat Sartorius dostavuje monumentální klášter, který jako hrad ovládá celé údolí. Jeho nástupce Otomar Zínke rozprostře po krajině síť venkovských kostelů, a tím dotvoří její stále patrný barokní charakter.

Podle historika Dušana Třeštika je barokní posvěcení krajiny jejím polidštěním. A právě napětí mezi chaosem přírody (skály a hory) a kosmosem baroka (cesty a kostely) můžeme dodnes vnímat až hmatatelně, tvoří broumovský genius loci. „Dá se tu prožít mnohem širší škála emocí než třeba dole u Opočna: krása i hrůza tu jsou hlubší a přítomnější,“ píše Cílek.

Levné, ale hezké

Venkovský kostel představoval specifické stavitelské zadání. Opat Zínke požadoval po Kryštofovi a Kiliánovi Dientzenhoferových, aby stavby byly dobře a pevně postavené, dostatečně prostorné a aby byly levné. Proto je jejich architektonické pojetí redukované, například nemají až na dvě výjimky klenutý strop. Estetického efektu se dosahuje spíš výrazným umístěním v krajině než architektonickou výpravností. To je hezky vidět právě na kostele svaté Markéty. Není umístěn na samém vrcholu kopce, ale rafinovaně v zářezu těsně pod ním. Portál s velkými okny míří směrem k „významovému centru“ – broumovskému klášteru. Z dálky pak vypadá jako impozantní kulisa.

Kunsthistorik Mojmir Horyna píše o broumovské skupině jako „náčrtníku“ velkého mistra: „Mladý Dientzenhofer zkoušel a obměňoval kompoziční témata, která užíval ve své tvorbě i u náročnějších objektů.“ Kostely se navzájem podobají, byť se jejich typický oválný půdorys různě obměňuje. Kostely v Ruprechticích a Otovicích nemají hranolovou věž jako kostely v Božanově, Heřmánkovicích, Vižňově a Vernéřovicích. Výjimku představuje kostel v Martínkovicích, postavený Martinem Allia ještě před příchodem Dientzenhoferů na Broumovsko. Kostely byly vesměs postaveny během třetí dekády 18. století, drobné dostavby pokračovaly i později. Potom se dvě století nic zásadního nestalo, ale ve 20. století přišel zlom. Po dvou světových válkách, vyhnání původních německých obyvatel a komunistickém převratu začalo Broumovsko sociálně, ekonomicky i kulturně upadat.

Ta kletba tady stále leží

Rudolf Holý se narodil v roce 1956. Poválečné drancování zná jen z vyprávění, ale ještě jako dítě chodil na mše do

Božanovský kostel sv. Máří Magdalény nahradil původní evangelický kostel
Kostel v Heřmánkovicích je jednou z tvarově nejodvážnějších staveb broumovského souboru

kostela sv. Markéty. Teď sedí na lavičce u bývalé šonovské školy, dívá se směrem k poničenému kostelu a hovoří o svých pocitech: „Na mě to působí strašně depresivně. Evokuje to ve mně zlo, které přitáhlo s rabujícími gardami a jinými neřády.“ V lese nad Šonovem byli po válce zavražděni dva benediktinští kněží a vrazi nebyli nikdy potrestáni. „Vražda kněží leží jako kletba na kraji i na vesnici. Neučinilo se nic k smíření, chybí tady požehnání.“

Že něco není v pořádku, je zřejmé na první pohled. Kostely zůstaly dominantami svých vesnic. Ale jinak to jsou uzavřená a nepřístupná místa, vytěsněná z každodenního života. Místní lidé chodí jenom na hřbitovy, dovnitř se už nedostanou. A to se nezměnilo ani po „sametu“. I církev dnes považuje polovinu kostelů za „mrtvou“, protože se v nich už desetiletí neslouží pravidelné mše.

„Každá vesnice prošla silnou ateizací v době bolševismu. Komunisti vymleli z našich hlav vztah k tradičním hodnotám,“

rozčiluje se Holý. Další příčinou úpadku je poválečné rozbití původních společenských vazeb. Německé obyvatelstvo nahradili novodobí kolonizátoři, kteří si k novému

místu nevytvořili hlubší vztah. Nenarodili se zde, nebyli zde pokřtěni, neprožili zde své dětství. Své kořeny měli jinde.

Jak je hlubší vztah k místu důležitý,

můžeme vidět na západním konci broumovské kotliny, ve Vernéřovicích. Kostel sv. Michaela by potřeboval novou omítku, ale jinak je v dobrém stavu. Nevypadávají z něj římsové kameny jako z kostela sv. Anny v nedalekém Vižňově, interiér je zachovalý a funkční. To je především zásluha rodiny Klemtových. „Každý rok v létě si vzali dovolenou

a opravili část střechy. Ráno v devět začali, a když jsem jela večer na noční, tak ještě byli na střeše,“ vzpomíná starostka Vernéřovic Marie Dernerová. Klemtovi už ve Vernéřovicích nebydlí, ale starost o památku v obci zůstala. Starostka teď shání pět set tisíc na opravu márnice. Zvláštní elipsovité stavba bude přestavěna na kapli Dobré

vůle: „Dáme tam kříž a necháme to otevřené, když už se lidé nemohou podívat do kostela.“

Když Ken Mai zatančí

V letech 2000 a 2001 uspořádaly místní občanské iniciativy Tuž se Broumovsko a Collegium pro arte antiqua festival Týden pro broumovské kostely. Po desetiletí

zavřené stavby najednou ožily koncerty, performancemi a výstavami, které viděly tisíce lidí. Zapomenuté kulturní dědictví se znovu dostalo do centra pozornosti. Jenže jsme v kraji pod klatbou, kde usmiřování a rozdmýchávání dělí jen jeden krok a urážka souseda může vést k třicetileté válce (Cílek). Místnímu duchovnímu správci vikářovi Zemanovi se program festivalu nelíbil. Noční svíčkový pochod se zpěvem náboženských písní ke kapli na Hvězdě ocejoval jako nepřijatelnou mystiku přírodního kultu ohně, vystoupení polonahého japonského tanečníka buto Kena Maie v šonovském kostele sv.

Markéty za urážku věřících.

„Některé pořady a nesmyslné performance se do kostela nehodily, byly naprosto neslučitelné s církevními předpisy. Vytýkal jsem jim to už po prvním ročníku,“ říká vikář Josef Norbert Zeman. Konzervativní kněz a milovník staré hudby ani po letech nezměnil názor. Petr Bergmann, umělecký producent a fundraiser, který kontroverzní vystoupení organizoval, byl naopak výkonem japonského tanečníka nadšený a dodnes na něj vzpomíná: „Ken Mai se z pozice ukřižovaného Krista schouliil na oltář a zůstal tam ležet. Zhaslo světlo, a když se znovu rozsvítilo, byl už oltář prázdný. Geniálně ztvárnil hrůzu zpustlého a opuštěného šonovského kostela.“

Zeman festival v dalších letech nepovolil, organizátory obvinil v místním tisku z vykrádání kostelních pokladniček a redaktora Respektu vyhodil s památným výrokem: „A pamatujte si, že v těch kostelech se už nic dít nebude. Kostely

nejsou všech lidí. Jsou církve.“ A tak se také stalo. Snaha o oživení kostelů i Broumovska, o „hledání společné cesty k jeho duchovní i hmotné obnově“ skončila. Každé léto zde proběhne několik kulturních festivalů, vloni byly obohaceny o oslavy 750 let od založení několika broumovských obcí. Ale organizátoři se do kostelů už nedostali.

Kde je zakopaný Matoulek

Přes všechny historické peripetie je dnes stav broumovských kostelů stabilizovaný a mají před sebou dobrou perspektivu. Stojí v nejateističtější zemi sekularizované Evropy, a tak se už asi věřícími nezaplň. Ale mohou hrát důležitou roli v dalším rozvoji Broumovska. Protože odlehlý kraj není pro investory zajímavý, jeho jediným rozvojovým potenciálem jsou příroda a památky, které mohou přilákat turisty. Nejdřív se však musí opravit.

Církev opravuje klášter v Broumově a kostely v Martínkovicích a Božanově, každý za víc než 10 milionů korun. Na

další nemá peníze. Pomoc nepřichází ani od státu. Podle stavebního technika náchodského vikariátu Jana Slavíka kladou úřady obtížně splnitelné podmínky a na jejich granty se nedá dosáhnout: „Abychom dostali nějaké peníze, musíme nejprve vložit své vlastní. Ale kde je máme vzít?“ A Evropská unie považuje financování obnovy památek za povinnost

vlastníka a peníze dává jen na projekty s širším regionálním záběrem. „Pouze na Broumovsku se finanční zdroje na jejich opravu nenajdou,“ říká starostka Broumova Libuše Růčková. „Pokud nenajdeme dost odvahy k větším projektům, přenecháme našim dětem a vnukům neřešitelný dluh.“

V Božanově už dluh splacen byl. Kostel sv. Máří Magdalény prochází kompletní

rekonstrukcí, která skončí příští rok. Tři sta let stará stavba září novotou, lešení pokrývá už jen malou část. Dojem kazí jen škaredá plechová střecha na gotické bráně a žlutá plachta s logem Náchodské stavební společnosti, která kostel opravuje. Jejím jednatelem byl slavný tunelář a božanovský občan Josef Matoulek, nepravomocně odsouzený za vykradení CS

Fondů k deseti letům vězení. Náchodská stavební společnost také opravuje klášter v Broumově a kostel v Martínkovicích. Jan Slavík si spolupráci pochvaluje: „Zaplat' pánbůh, že tu firmu máme. Jako jediná je schopna překlenout nešťastné období, kdy nemáme peníze. Dělalí půl roku zadarmo.“

Matoulek už nechce být z pochopitelných důvodů na očích (hrozí mu exekuce) a v orgánech stavební společnosti od roku 2003 nefiguruje. Ale údajně má prsty ve všem, co se na Broumovsku pohne, nebo si to aspoň myslí většina lidí. „Nikdo nechce shánět

Ruprechtický kostel sv. Jakuba Většího se svým členěním podobá kostelu v Otovicích a nevybočuje ze zásady „prosté monumentality celku“

Šonovský kostel sv. Markéty má jako jediný dvě věže

Vernéřovický kostel sv. Michaela má dominantní postavení v krajině
Barokní počasí u kostela sv. Anny ve Vižňově, který se podobá svému sousedovi v Heřmánkovicích. Stav kostela ve Vižňově je nejhorší z celé skupiny. Od střechy vypadávají římsové kameny

pro Broumovsko peníze, protože nakonec skončí u Matoulka,“ upozorňuje fundraiser Bergmann.

Nakonec se vraťme tam, kde jsme začali, pod věže kostela svaté Markéty. Z jejich vrcholů jsou údajně vidět věže

ostatních broumovských kostelů. A senzitivní lidé mohou pocítit tajemné siločáry, kterými protkávají údolí pod sebou. Čas kostelů plyne pomaleji než čas lidí. Přežily komunismus, vikáře Zemana, přežijí i tuneláře Matoulka. &

